

HEGYEK KOSZORÚJA

Írta: Lőrinc Péter

Ritkán ünnepelnek a népek költői műveket, ritkán emlékeznek meg egyes költői művek százéves évfordulójáról. Az 1847-es év amúgyis olyan gazdag, bőtermésű év volt történelmi eseményekben, hiszen az 1848-as évbe nyílt, azt készítette elő. De az 1848-at előkészítő események, feltételek gazdag kazlában költői művek is méltó helyet foglalnak. A jugoszláv népek irodalmának különben is határköve volt az 1847-es esztendő. De a magyar irodalom is megállóra készlet, állomást tartat ebben az évben a szemlélővel. Ebben az évben írta Petőfi a Palota és kunyhó, A kutyák dala és A farkasok dala, A XIX. század költői és még sok más korszakalkotó versét és nem utolsó sorban az Arany Jánoshoz címűt, mert hiszen Arany Toldija is ebben a dús esztendőben jelent meg, amely meghozta a szerb irodalom népi irányának győzelmét is és amely a jugoszláv népek legnagyobb írói alkotását is megteremtette. A Hegyek koszorújára gondolok, Petar Petrovics Nyegos crnagorai államfő hatalmas alkotására.

Egészen bizonyos, hogy nem véletlenek összetalálkozása az, hogy mindezek a költői művek egy esztendőben, szinte egy időben láttak napvilágot, aminthogy bizonyos az is, hogy a francia, német, olasz, magyar, román, szláv, annyi nép 1848-as harcainak összetalálkozása sem lehetett, sem volt a véletlen műve. Petőfi és Arany versei, Táncsics üldözött írásai egész biztosan szerves összefüggésben voltak március 15-ével és ilyen adottságok összetalálkozásának köszönhetette megjelenését éppen ebben az esztendőben a Hegyek koszorúja is. Erre az esztendőre értek meg a könyv anyagi és személyi feltételei, amely feltételek azután egy további, valamivel távolabbi, fokon az 1848-as harcokat eredményezték.

1847 látott sok más, egyéb eseményt is. Akkor jelentkeztek a tőkés rendszer első gazdasági válságai s ez több országban a rossz termés éhségével párosult. A csartisták angliai munkásmozgalmá épen kialakulóban volt, mert az angol gyarmatbirodalom már lehetővé tette a munkárisztokrácia kialakulását és ez a gyarmati népek szörnyű kizsákmányolásának morzsáin élősködve már leszegődött a tőkésrendszer Tarnócájára bojtárnak a hazai és a gyarmati munkásosztály ellen, hogy azután így érthessük meg, ha hamarosan a világhíres angol demokrácia nem akarja elismerni, megsegíteni a kossuthi demokráciát, amely úgyszintén gyarmati, elnyomott nép népi forradalma volt. Mégis éppen ott, a csartista mozgalom hűnyásán gyűllad ki az új, hivatottabb, világgraszálóbb és nagyobb, mert világot és évszázadokat átfogó új mozgalom. Épen ebben az 1847-es esztendőben tartja meg kongresszusát a Kommunista szövettsége és adja a megbízást irányítóinak, Marxnak és Engelsnek a párt programjának megírására, hogy azután a következő, 1848-as, év elején jelenjen meg nyomtatásban, mint a Kommunista kiáltvány, hogy utat mutasson, irányt szabjon az akkori esztendő nagy megmozdulásaihoz — és mindmáig. És 1847-ben szólalt fel a szuboticei Zomborcsevics és mondta egyebek között: »A jobbágyság egykor oly lépés volt, amely az emberiség nagy célja felé vezetett, ma ellenben kerékkötő, amely veszélyt jelent«.

Ebben a nagy esztendőben jelent meg a »Gorski vijenac«, a Hegyek koszorúja: korok mesgyéjén. Ezek voltak a mű megjelenésének anyagi, tárgyi feltételei — világviszonylatban. Mert ezek a körülmények feltét-

emelték tudásának szintjét. Éppen ezért eleinte sokat tévelygett. Látta a külföld haladottságát elmaradt hazájával szemben, de nem értette meg az elmaradottság okát és azt sem, mért ellenzik a törzsfők, az orosz és osztrák abszolutisták hazájának haladását. Felétorlódnak, fölébetornyosodnak a problémák, ő megtorpan és már-már szinte otthagyná a problémák megoldásának feladatát, másra bízná azt; az egekre, a túlvilági hatalmakra. A túlvilágról várja a megváltást a földi nyomor problémáiról. Ezen a fokon van még, különben tehetséges munkája, a Lucsa Mikrokozma (A mikrokozmosz, (az ember) fátyója). A Hegyek koszorújában talál először önmagára, itt talál rá először a helyes útra. Itt lesz látása valóságos, reális. Már tudja, hogy itt, a földön kell megoldani a földi nehézségeket, már tudja, mi az oka annak, hogy az abszolutista uralkodók, a gyarmatosító hatalmak nem kívánják megsegíteni a felszabadítás munkájában, már tudja, hogy saját erejéből, népi erő útján, népe harcai útján szabadulhat csak fel a haza. A szabadságot meg kell küzdeni. Az elnyomás — kizsákmányolás akkor is, ha nem ember zsákmányolja ki az embert, de nép fordul a nép ellen. Törökök osztrákok, velencések egyként kizsákmányolni, elnyomni akarják a szlávot.

Mindezt megtanulta az idők folyamán. Megtanulta, ha ezt a tudást akadályozni igyekezett is az elnyomó zsarnokság. 1836—37-ben éhínség tört ki Crna Gorában, oly éhínség, hogy Nyegos, a fejedelem is éhezett. Ebben az időben Bécsbe utazott a költő. Bécsből Párisba kívánta folytatni útját. Az út folytatására engedélyre és Metternich, az európai reakció fejének véleményezésére volt szüksége. Metternich olyan véleményt adott Nyegosról, amely igazán dicsőségére válik. Azt írta róla ugyanis a népek, a magyar nép, hóhéra is, hogy Nyegos túlkeves tiszteletet tanúsít az egyházi és monarchisztikus elvekkel szemben. (Nyegos püspök és államalapító fejedelem volt!) Hajlamos a szabadelvűség forradalmi eszméinek befogadására és egyáltalán nem rejtegeti hajlamait a kor nyugateurópai uralkodó eszméivel szemben, így könnyen eshet a forradalmi eszmék hatása alá Párisban. Ezért nem kívánatos, hogy oda utazzon, utazzon inkább — a cári Oroszországba, az akkori Európa tömlöcébe, az akkori Európa zsandárjának felügyelete alá, ahol a cár nem engedi be a haladószelemű irodalmat. Így ért meg Nyegos, így ismerte meg az élet és politika működő, eltitkolt, titkos rúgóit. Így lett belőle a Hegyek koszorújának költője.

A Hegyek Koszorúja dramatizált éposz, 16 képszerű jeleneten át mutatja be a crnagórai nép harcát a törökök és a törökösök ellen, azok ellen, akik egykoron, amikor a török behatolt az országba, felvették az iszlámot és a török képviselőket uralkodtak tovább a népen és szípolozták, elnyomták azt; akik a török oldalán saját népük ellen harcoltak, hogy ily módon mentsék birtokaikat, jövedelmeiket, hatalmukat. Nem ismeretlen dolog ez előttünk. Nem először és nem utoljára történt a Hegyek birodalmában. Emlékezzünk még a Dózsasütögető, törököt elismerő Zapolyákra, Török Bálintokra, majtényi fegyverletevőkre, az 1848-as és 1941-es árulókra. Egy legendás eseményt, az ú. n. »istraga poturica«-t, a törökösök kiirtását éneklí meg a nagy hősköltevény.

Az első képek a népi hősök a törzsfők és a püspök készülődését hozzák a törökök ellen és a török-pártiak ellen, mert

»A főurak, a lelkökre átok,
Darabokra törték az országot...
... Amint juhra tart jogot a farkas,

*Úgy gyengébbre tart jogot a zsarnok
De a zsarnok szarvait letörni...
...Az embernek legszentebb kötelme...*

A püspök mégis még tárgyalni akar a törökpártiakkal, kénytelen csakhamar belátni azonban, hogy ez lehetetlen, hogy az áruló nem lehet szabadsághős. Azután a török nagyvezír levelét hozzák a püspöknek: »Hogy a rája fékét összebb húzzam... Mennykő nélkül nincs becse az égnek« és a népet ostorozni kell, »Enged, hogyha ropog a bordája...« Így kapcsolódik, ezen a ponton, az árulók elleni harc a külellenség elleni harccal, hogy egyszerre vívja ki a nép a társadalmi és a nemzeti szabadságot. Mert a nép

*»Kemény dió: különös egy gyümölcs.
Szét nem töröd, fogad belétöröd!
Más a bornak ára mint volt régen,
Más a világ, mint ti gondoltátok!«*

A szultán rablónak tartja a hajdúkat, a kóbort, népi harcost, pedig míg a szultán vasravert rabok gyáva megrablója, a hajdú csupán visszabolja tőle az elrablottakat, ő a kisajátítók kisajátítója, válaszolja a népi hős, a bujdosó, a szultán követének:

*»Nem perzseltem népet és országot,
Ámde nem egy embertelen zsarnok
Harapott már tübe én előttem.«*

Igy gondolkodik a hegyek harcosa, a nép élenjáró hőse. De hasonlóan gondolkodik a velencei kalmárokról is az 1700-as évek szabadsáért harcoló pásztora, aki elszörnyűködik pl. az utcasarkon munkaváró munkanélküliség láttán:

*»De gazdagok nagyon sokan voltak
Gazdagságuk eszközét elvette...
Sok szegény áll minden utcasarkon,
Hogy juthasson egy falat kenyérhez«*

Összefogják, meséli a Velencét-járt egyszerű pásztor, a horvátot, szerbet, hajóra rakják s küldik távoli országokba, hogy vagyont harácsoljon, szerezzen a velenceinek.

»Világ minden kincsét összehordják«,

szörnyű nyomorban élnek ott a manufaktúrák, hajóépítő műhelyek munkásai, a gályarabok, a börtönök lakói és a pásztornak is csak az volt a szerencséje, hogy nem értették szavát, mert

*»Nem szabad itt őszintének lenni,
Szerencséd, hogy a szavad nem értik.«*

A készülődések követik a tanácskozásokat, tettek a készülődéseket. Karácsony napjára azután fellángolnak a harcok, a nép kiírtja soraiból az árulókat, a törökpártiakat.

A törökösök kiírtása nem igazolt, hiteles történelmi esemény: legem-

da valószínűleg. Ha magja való esemény fennmaradt híre, úgy az esemény semmiesetre sem volt nagyobb jelentőségű. De hiszen egy költői mű megítélésénél nem szempont az, hogy való eseményt énekel-e meg; nagy jelentőségű a mű, ha sikerül hagyományt teremtenie. Már pedig Nyegos époszával megteremti az idegen elnyomók és hazai csatlósáik elleni harc, a törökök és az árulók, az osztályellenség elleni harc, a ketős szabadságharc, nagyszerű hagyományát. Olyan hagyományt, amely mindmáig hatott a népre, amely hosszú időkre a történelembe is belekerült, mint való történeti esemény. Nyegos a kis, jelentéktelen eseményt a népi forradalom és a szabadságharc fokára emeli. A nép-lelkében és hatásában a jövő eseményeire — azzá is teszi valóságosan is. Ha az 1700-as esemény jelentéktelen is volt, megnőtt és később megvalósult.

A nép szabadságharcáról van szó az époszban a török hűbérrendszer ellen: Ezt a harcot az egyház vezeti, de csupán látszólagosan. Az egyház akkor, az állam előtti fokon, az egyedülj átfogó szervezete volt a törzsekre bomló népek. Nyegos elgondolása mégsem egyházi, de népi alapon áll. A törökösök kiirtása tudatos akció: szabadságharc. Szabadságharc, de egyúttal belső forradalom kezdete is, az állameszme és a népi egység gondolatának győzelme. De mindez nem az egyház, nem a püspök műve Nyegos elgondolásában, amint a valóságban sem az. Daniló, a püspök, aki felveti a harc gondolatát, állandóan habozik, határozatlan, úgy gondolja, hogy békés tárgyalások is megoldhatják a kérdést. A nép, a népi hősök azok, akik állandóan hatnak rá és rávezetik a harc, a szabadságharc útjára. Az utolsó képekben, amelyek a harcokat és győzelmet éneklük meg, a püspök passzív, várakozó helyzetben van. Csak befutnak hozzá a hírek a harcokról, csak befutnak hozzá maguk a népi hősök, a Mityunovicsok és Manducicsok, jelentéstételre, míg ő még nem biztos abban, hogy a harc meghozza gyümölcsét. Daniló még habozik, de Nyegos már tudja, hogy minden harc jogos, ha célja a szabadság, aminthogy jogtalan minden harc, amelynek célja más népek elnyomása.

Igy nő meg a harcok jelentősége, így nőnek ezek a harcok túl a hegyek határain, hiszen azt példázzák, hogy csak harc útján juthatunk szabadságunkhoz és ez általános érvényű. Épen így mindent átfogó Nyegos hazafisága is, felöleli nem csupán a crnagorai patriotizmust, de minden szláv, sőt az albán és más népeket is. Crna Gora harcából minden elnyomott harcává alakul, minden elnyomott harcává nő fel ez a harc. És ebben rejlik általános emberi jelentősége.

Az emberi szabadságért küzdött Nyegos: a szociális és a nemzeti elnyomás ellen, a Hegyek koszorújában és — a valóságban, az életben egyaránt. Minket, magyarokat az 1848-as forradalomban szemben elfoglalt álláspontja érdekelt leginkább. Crna Gorát a törökök elleni harc érdekeite különösképen. Erről szól a Hegyek koszorúja. Más jugoszláv népek viszont a németek elleni harcban voltak érdekelve, a németek és magyar nemesek ellen küzdöttek évszázadokon át. Minthogy a magyar nemesek az idők során állandóan jobbagysorba akarták törni a szerbeket, akiket a bécsi udvar viszont a török elleni harcokban használt ki és felhasználta kiváló katonai tulajdonságaikat úgy a magyarság ellen, ha azok a szabadságot akarták ellene kiharcolni, mint hódító háború során. Így demagóg politikájával, pusztá ígéretésekkel igyekezett lekenyerezni a szerbeket, hogy azután, ha célját elérte, elfelejtse minden ígéretét és kiszolgáltassa a szerb népet a magyar és német földesúr kényének-kedvének. A szerb nép szabadságáért küzdött, de

szolgasorsba, jobbágyorsba törték, akár a magyar parasztot is az urak, mert régi igazság és általános érvényű igazság, hogy a szabadságért csak a szabadságért harcoló népek oldalán lehet eredményesen küzdeni. Aki a szabadságot a reakció táborában haladva akarja elérni, az még sanyarúbb szolgasorsba jut, mint annak előtte volt. Ez volt a helyzet a Duna völgyében 1848-ban. A szerb és a horvát nép a szabadságért szállt újra síkra, de reakciós vezetői tévútra vezették és a reakció akkori központjai, az osztrák és orosz, császári és a cári reakció támogatták a népi erővel. Habár a nép haladószellemű volt és a szabadságért küzdött, akarva — nemakarva a reakciót támogatta, annak segített a szabadságharcok elfojtásában. Így a szerbek és horvátok az általános emberi haladás ellen és saját népi érdekeik és szabadságuk ellen is harcoltak, mert amint ez talán előrelátható is volt, a bécsi udvar, mihelyt célját elérte, megfélekezett ígéreteiről és újból rabságba döntötte a szerbeket és horvátokat.

A nép és legjobbjai, azok is, akik a forradalom idején akaratlanul is a reakció oldalán küzdöttek, hamarosan belátták tévedésüket, azt, hogy a reakció csak rabigát, csak jármot nyújthat, nem pedig szabadságot, hogy nem a bécsi udvar és a császár, de a harcos, szabadságszerető magyarság oldalán lett volna a helyük. Csak a népek együttes, testvéri harca hozhatja meg a vágyott szabadságot. Belátta ezt a költő Jaksics Gyura is, belátták mások is. Nyegos mindezt látta már a forradalom folyamán. És ebben van óriási jelentősége.

A forradalom kezdetekor örömmel üdvözlí még Jelasicsot, úgy gondolja ő is, hogy Jelasicsék és Rajacsicsék, a generális és a patriárka, a szerbek és a horvátok szabadságáért harcolnak. Levelet ír lelkesedésben Jelasicsnak, úgy üdvözlí, mint a harcost aki »... eltünteti a szennyet a hatalmas szláv népek arcáról, akik a mai napig semmi egyebek nem voltak, mint eladott és szomorú rabszolgák és más népek napszámosai.« Hamarosan látnia kell, hogy úgy a prágai kongresszus, mint Jelasics és Rajacsics is rossz útra vezetik a népet, nem a szabadság, hanem a rabszolgaság útjára. Ő azt ajánlotta, hogy Jelasics indítsa meg a harcot Bosznia, Dalmácia felszabadítására, Jelasics a császári generális, akit a horvát és magyar arisztokrata reakció egyként ajánlott a császári kamarillának a forradalom leverésére, ez a Jelasics viszont arra kéri fel Nyegost, hogy vezessen katonaságot saját népe ellen, a Boka Kotorszka népe ellen, amely akkoriban szintén fegyvert ragadott, hogy kivívja szabadságát a bécsi udvar ellen. Nyegos természetesen méltatlankodva utasítja vissza ezt a kérelmet. Nem avatkozhat be a Kotori nép ügyeibe, nem tehet semmit és nem is akar semmit sem tenni, hiszen a bokaiak igazságos népfelszabadító háborút folytatnak, szabadságukért küzdenek.

Nyegos már akkor látta, hogy a magyarok harca igazságos szabadságharc, hogy rossz úton halad az, aki a magyarok ellen ragad fegyvert, amikor épen a magyarok oldalán volna szerbnek horvátoknak a helye. »... Vajon önállóságra méltónak és érdemesnek mutatkozik-e népünk a világ előtt... Én rettenetes hibákat látok! Úgy látom, messzire eltérték az igaz céltól... ha most pedig, hiba történik, sokáig fogunk bűnhődni ezért a hibáért...« Mert Nyegos tudja, hogy ez néppellenes politika — bűnös politika és hogy a jutalma az lesz, hogy továbbra is járom alatt nyög majd a nép, önhibáján kívül is. »Vajdaság gyenge lábakon áll«, mondja. »A szerbek nem önmagukért, de idegen érdekekért harcolnak.« Nyegosnak igaza volt. Az egyház hangoztatta is, hogy csupán az uralkodóház érdekében ragadt fegyvert a nép és amikor azután

a népek zsandárjai, az osztrák császár és az orosz cár legyőzték a népek szabadságharcát és a szerbek jutalmukat kérték a császártól, az ígért szabadságot, akkor a császári tábornok azzal utasította vissza kérelmüket, hogy a szerbek csupán a dinasztiaért harcoltak, céljukat elérték, hiszen a dinasztia trónját megmentették, így most már semmi keresni valójuk sincsen. A szerbek azt kapták a tróntól jutalom gyanánt, amit a magyarok büntetésként. Bilincseket. Így egyen a nép egy tából cseresznyét az elnyomókkal.

A Hegyek koszorúja hatalmas dramatizált hősköltemény. Száz oldalakra terjed. És ezért nem mindennapi, de ritka jelenség, hogy Crna Gorában, ahol a lakosság jórésze írástudatlan volt, ahol az írástudók is patriálkális műveltségű pásztorok, kevés olyan ember akad már évtizedek óta aki ne ismerné Nyegos nagy művészi értéket képviselő és mély filozófiai gondolatokkal teli eposzát. Alig akad olyan ember Crna Gorában, aki ne tudna oldalszám idézni a Gorszki vijenacból, aki ne fűszerezne beszédét belőle vett idézetekkel. Amint Petőfi Sándor egyes versei népdalokká váltak a nép ajkán olyannyira, hogy már meg sem lehet különböztetni a nép ajkán termett dalt a Petőfi daltól, úgy a Hegyek koszorújának számos mondása már rég a közmondás erejével hat, és aki nem ismeri a hőskölteményt és annak minden izes, mély mondását, az nem tudja megkülönböztetni a nép ajkán termett mondásoktól.

Ennek nem csupán és nem főleg a nyelv az alapja, bár főbecsülhetetlen értéke az, hogy szinte az első költői alkotás, amely a nép nyelvén íródott. Elmélyülő bölcselkedésű, nagyarányú hősköltemény, amely nem csupán azt bizonyította száz évvel ezelőtt, amikor a népi nyelv épen csak, hogy győzelmet aratott és kivívta jogait az irodalom terén is, hogy a nép nyelve alkalmas költői alkotásokra, de egyúttal azt is bebizonyította, hogy az egyszerű nép nyelve, ahogy akkor csúfolni akarták, a pásztorok nyelve, alkalmas a legmélyebb filozófiai gondolatok kifejezésére is, még pedig olyan módon, hogy azt a legegyszerűbb pásztor is megérti, elsajátítja és tulajdonának érzi. Még versformája is a népi ritmusú »deszetarac« erre bízva magvas mondanivalóját. Míg előtte a nép számára érthetetlen »szlavenoszerbszki« nyelven írták a keskenyrétegű intellektuelek részére, Nyegos a néphez szól, hozzá intézi szabadságdalát.

Nyegos a népé, a nép Nyegosé. Ha mindenkor idézték, hivatkoztak rá, belőle merítették érveiket egyszerű pásztorok, csakúgy mint népi értelmiségiek, ez hatványozottan áll a háború előtti és háború alatti időkre. Nyegosnak roppant hatása volt a Népfelszabadító harcra, a népfelszabadító harcosokra. Egész nemzedékeket nevelt fel a Hegyek koszorúja. De különösen hatott az eposz a szabadságharc nemzedékére, hiszen a Népfelszabadító harc egyenes folytatása az egykori crnagórai szabadságharcnak, a törökösök kiirtásának. A Hegyek Koszorúja irtóháborút indított az idegen elnyomó ellen és azok hazai csatlósai, a törökösök ellen. A felszabadítóharc ugyanezt tette, csak a mai feltételek alatt és szélesebb célkitűzéssel. De ez is szabadságharc volt, harc az elnyomó, idegen, megszálló fasizmus ellen és harc a belső elnyomó, a belső ellenség, az áruló, fasisztabarát csatlósok ellen. Így lett újra időszerű Nyegos, aki a száz év folyamán még sohasem veszítette el olvasottságát, népszerűségét, akit tulajdonképpen nem is — »olvastak« — a nép fiai, inkább kívülről, betéve ismerték és idézték és érveül használták a viták során. Ezért él a Hegyek Koszorúja, ezért él költője Petar Petrovics Nyegos, akit szinte kortársként üdvözölhetünk, annyira élő és annyira mai. Annyira örök — mint minden igazán nagy művész.